

ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Տարեկան դիմել 10 թուրքի կէս տարվան 6 թուրքի
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատան մէջ:

Մեր հասցեն: Тифлисъ, Редакция „Мшакъ“.
Կամ Tiflis, Rédaction „Mschak“.
Տ է Լ է Ֆ օ Ն № 253.

Խմբագրութիւնը քաղ է առանձին 10—2 ժամ
(քաղէ կիրակի և տօն օրերից):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լիցուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են:
Իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ.
Տ է Լ է Ֆ օ Ն № 253.

ԲՈՎԱՆԴԱՅՈՒԹԻՒՆ

Զօրաբանակների շարժումները. — Ներքին
ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Մամուլ. Երբեք լուրեր. — ԱՐ-
ՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Պատերազմի շուրջը. Տա-
սանորդի հարկ. Արտաքին լուրեր. — Հեռու-
գրիչներ. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — ԲԱՆԱ-
ՍԻՐԱԿԱՆ. Տիբեթական արշաւանքը:

ԶՕՐԱԲԱՆԱԿՆԵՐԻ ԾԱՌԱՌՄՆԵՐ

Այսօրվայ հեռագիրները ցոյց են տա-
լիս, որ ռուսական և եսպոնական զօր-
քերը միմեանց մօտեցել են և ընդհար-
ման մէջ են գտնական կէտերում: Հետա-
քերական է թէ ինչ ճանապարհներով
են շարժվում զօրքերը և այդտեղ կարող
են տեղի ունենալ հակառակ բանակների
ընդհարումները: Օգտվելով „НОВ.“ լրագրի
տեղեկութիւններից, մենք կարող ենք հա-
ղորդել, որ Լաօսեանի ռուսաց զօրքը շար-
ժվում է դէպի հարաւ թշնամու գէմ:
Իսկ, գեներալ Կուրոսիի գլխավոր զօրքը,
որ գտնվում էր Միլոյան քաղաքում, գը-
նում է այդտեղից դէպի ռուսաց ման-
ջուրական զօրքի աջ թևը երեք ճանա-
պարհներով: 1) դէպի Մայչեն, 2) դէպի
Դաշիչաօ (և 3) դէպի Գայչօօ:

Առաջին ճանապարհը, որ տանում է
դէպի Մայչեն, դժուարութիւններ է ներ-
կայայնում բազմաթիւ լեռների պատճա-
ռով, որոնցից ամենախոշորն է Դալինի
բարձրութիւնը: Այդ տեղերով թնդանօթ-
ներ և ուրիշ ռազմամթերք տանելու հա-
մար անհրաժեշտ են բանաւորներ, մարդ-
կային ոյժի աջակցութիւն: Այսօրվայ հե-
ռագրից տեղեկանում ենք, որ եսպոնացի-
ները արդէն գրաւել են Դալինի բարձ-
րութիւնը և ուրեմն մինչև Մայչեն մնա-
ցել է մօտ 40 վերստ տարածութիւն:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏԻԲԵՏԻ ԱՐՇԱԽԱՐԹԻ ԱՌԻԹՈՎ

Տիբեթը քաղաքական կախում ունի Չինաս-
տանից և այդ կայսրութեան մի մասն է կազ-
մում: Երկիրը կառավարվում է չինական պաշ-
տօնակա միջոցով, որը զալայ-լամայի բարձ-
րագոյն խորհրդի անդամներից մէկն է հա-
մարվում լայն իրաւունքներով: Առանց նրա
հաւանութեան և վաւերացման ոչ մի օրէնսդ-
րութիւն չէ կարող գործադրական բնուրու-
թիւն ստանալ և իրագործվել: Նոյն իսկ դա-
լայ-լամայի ընտրութեան վերջնական veto-
նրան է պատկանում: Սակայն չինական գե-
րիշխանութիւնը զուտ պատճառական բնաւ-
րութիւն է կրում և սահմանափակվում է չու
հպատակութեան արտայայտութիւններով և
այն տեսակին համոզմունքով, թէ Տիբեթի վա-
ճառականութիւնը Չինաստանի ձեռքին է:

Տիբեթը իր բարձրաւարտական արտադ-
րութիւններով բաւական կենդանի վաճառա-
կանութիւն ունի: Երկրի արդիւնաբերութեան
գործոններն են մետաքսի և բրդի գործուածք-
ներ, ակնագործութիւն, երկաթագործութիւն,
կաշեգործութիւն, մորթեգործութիւն, թան-
գազին բարեր և ոսկու հանքերի շահագործու-
թիւն: Տնտեսական կեանքի մէջ զգալի դեր է
կատարում անասնապահութիւնը և հողագոր-
ծութիւնը: Արտահանելով իր այս արդիւնք-
ները, Տիբեթը փոխաբերել տանում է թէյ,
շաքար, եկեղեցական անօթներ և ծխախոտ:
Մասնաւորապէս Լիասան մեծ մուտք ունի
ուխտաւորների բարձրակից, որոնց հոսանքը
համարեա թէ չէ ընդհատվում: Վերջին հան-
գումանքը աւելի քան նպաստաւոր առիթ էր,
որպէս զի անգլիական կառավարութիւնը օգտ-
վել էր արդեն, և ահա հօթմանական թեւա-
կանին եւրօպական կրթութիւն ստացած անդ-
կական հնդիկները ուխտաւորների և վաճա-

Ներքին ճանապարհով եսպոնական
զօրքի համար մեծ դժուարութիւններ
պէտք է ներկայացնէին Ֆէնշույի լեռ-
նաշղթայի բազմաթիւ կողերը: Եսպոնա-
ցիները, ինչպէս ցոյց են տալիս հեռագիր-
ները, կարողացել են գրաւել Ֆէնշույի
նի բարձրութիւնը: Այդտեղից միայն Դա-
շիչաօ նոյնպէս մօտ 40 վերստ տարա-
ծութիւն է: Դաշիչաօ գտնվում է երկա-
թուղու գծի վրա և այդ կէտից թէ մինչև
Իսկուռ և թէ մինչև Դաշիչօօ քաղաք-
ները 27-ական վերստ է:

Վերջապէս երբոր ճանապարհը, որ
նոյնպէս անցնում է լեռնոտ երկրով, ու-
նի դժուարանցանքի Չապանի բարձ-
րութիւնը: Այնտեղից մինչև Գայչօօ
նոյնպէս մօտ 40 վերստ է: Ճանապարհնե-
րը այնքան լաւ են, որ կարող են փո-
խադրվել թնդանօթներ և մթերքներ:

Եւ այդպէս մենք տեսնում ենք,
որ Կուրոսիի զօրքը առաջ է գնում երեք
գծով, որոնցից ծայրագոյնները 40 վերստ
հեռու են միմեանցից: Կուրոսիի զօրքը
առաջ շարժվելով պատնական դիրք է
բռնել ռուսաց մանջուրական բանակի
դէմ:

Մենք յայտնել էինք, որ ռուսաց զօ-
րաշարժերը նպատակ ունեն բաժանել
Կուրոսիի և Օկուի զօրաբանակները մի-
մեանցից և կղզիացնել իւրաքանչիւրին:
Յամենայն դէպս մի բան ստույգ է, որ
ռուսաց զօրքը մտել է անմիջական ընդհա-
րուումների շրջանը բոլոր կէտերում: Վեր-
ջին տեղեկութիւնները ցոյց են տալիս,
որ Լաօսեանը դատարկվել է և զօրքը
շարժվել է դէպի հարաւ, որտեղ ամեն օր
տեղի ունեն կռիւներ:

Ուկրաինայի անունով Տիբեթ ուղարկվեցին յա-
տուկ յանձնարարութեամբ ռուսաֆառերի երե-
րի դիրքը: Եւ իբրեւ, հնդիկները լաւ ուսում
նասիրեցին Տիբեթ և մեծ տեղեկութիւններ
ժողովեցին: Մանցից երեքը—Նային-Սինգ,
Կիշեն-Սինգ և Սարատ-Չանդրա-Դաս—Տիբեթի
նկարագրութիւններն են կազմել և նոյն իսկ
գաղտնի կերպով Լիասայի յատակագրել:
Անգլիացիներից յետոյ Լիասայ եղել են և մի
քանի կրթված ռուսահպատակ ըտերեսներ,
որոնք նոյնպէս լաւ զննողութիւններ են արել
և լուսանկարչական հետաքրքիր տեսարաններ
են դուրս բերել:

Մովրաբար տիբեթցիներին մօնօրական
ցեղին են վերագրում. սակայն անդրօպօգ-
ները պնդում են, որ գտնական ազգերի տի-
պերից են բաղկացած նրանք: Ժողովրդի ստոր
գնասակարգը, ըստ եւրօպական հասկացողու-
թեան, շատ սղեղ է, այն ինչ բարձր դասա-
կարգի մէջ պատահում են գեղեցիկ և նոյն իսկ
սպիտակագոյն մարդիկ:

Տիբեթի բարձրաւարտական մասերում ապրող
ժողովուրդը թափառական կեանք է վարում և
բացառապէս անասնապահութեամբ է պարա-
պում, իսկ աւելի ցածր տեղերում նա հաս-
տատարեալ է և պարապում է հողագործու-
թեամբ: Այս ցածր տեղերի մասին գաղափար
կազմելու համար անհրաժեշտ է շեշտել, որ
նրանց ամենամասնոր կէտը մօտ 4000 մետր է
հաւասար—մի բարձրութիւն, որի վրա, ինչ-
պէս մենք յիշեցինք վերև, երկրագնդի և ոչ
մի մասում հողագործութիւնը բերք չէ տալիս
մշտական սառնամանիքների շնորհիւ. սակայն
գոյութեան կուրը ստիպում է տիբեթցիներին
շահագործել իրանց ամենաբարձր բարձրաւա-
րակները: Անգլիական հնդիկները, օրինակ,
4000 մետր բարձրութեան վրա (3,75 վերստ)
ցորենի արտել էին տեսել: Շատ բնական է,
որ բուն ժողովուրդը աղքատ և տղտ է, թէ
բոլոր ճանապարհորդները գովում և փառա-
բանում են տիբեթցիների քաղաքավարութիւ-
նը և աւանդական հիւրասիրութիւնը:

Տիբեթցիների կրօնը հանդիսանում է որպէս

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Մ Ս Ս Ո Ւ Ն

Եւրօպական լրագիրները նոր-նոր են ուղ-
սում, իբրեւ մեծ նորութիւն, նկարագրել թիւր-
քական սիւստեմի այն կարգերը, որոնք վա-
ղուց յայտնի են և շատ անգամ էլ նկարագր-
ված են մամուլի և զրաւանութեան մէջ:
Այսպիսի «հին նորութիւններից» մէկը առել է
նորերում «Frankfurter Zeitung» լրագիրը,
որից մի քանի քաղաւածներ է առնում „Рус-
сия Вѣд.“ լրագիրը: Դերմանական լրագրի
կարծիքով թիւրքայում աշտական անբաւա-
կանութիւնների գլխաւոր առիթը տասնամոր-
դական հարկի սխառեմն է: Նա առնում է.

Վատ է ոչ այնքան ինքը սխառեմը, որքան նրա
գործադրութեան միջոցը և մանաւոր թիւրք հար-
կանների շահամուծիւնը, անգլիկութիւնը և ան-
արդարութիւնը: Տասնամորդները կապալով արվում են
մի տարի ժամանակով և աճուրդը սովորաբար լի-
նում է մի դատարի ձեւակաւութիւն, վարչութեան
հաճելի մարդը միշտ ուրիշների յաղթող է հանդիսա-
նում, թէև նրանք աւելի մեծ գին տաւարկէին: Կա-
պալաւում, ի հարկէ, աշխատում է հաւաքելու որքան
կարելի է շատ ստանալ, որ ծածկէ իր ծախսերը և
իր համար էլ մի բաժին աշխատէ: Տասնամորդը, այս
հանգամանքի շնորհիւ, իրականութեան մէջ դառնում
է հոռուի կէտը քրիստոնէայ երկրագործների վերա-
բերմամբ և 30-ից քիչ աւելի ժամանակահատիւ վե-
վերաբերմամբ: Տարբերութիւնը բացատրվում է նրա-
նով, որ մասնեղական կապալաւումից պայտալանված
է դատաստանով, իսկ քրիստոնէան—երբէք: Տասն-
ամորդի բաժանումը կատարվում է արպէս. Կապալա-
ւում ժամանակների հետ շրջում է գիւղական արտու-
րում, որոնց տասնամորդը նա վերցնել է կապալով և
համարում է խուրճերը: Այս բանը բաւական դժուար
է կատարել, որովհետեւ դաշտերում գտնական մարդկանց
սեփականութիւններն են խառնված իրար հետ. ուս-
տի, երկար ժամանակ չը կորցնելու համար, կապա-
լաւում որոշում է խուրճերի քանակութիւնը աշտով:
Նրա աշքը այն ժամանակ միշտ անհամեմատ շատ
է տեսնում, քան կա իրական: Եթէ գիւղացին հրժար-
վում է ապա այն, ինչ որոշել է կապալաւում, այդ

դէպքում նա պիտի սպասէ, մինչև որ դատաստանը
կը ընէ գործը, իսկ սա նշանակում է, թէ նա կարող
է կորցնել ամբողջ հունձը, քանի որ թիւրքաց դա-
տաստանները չեն շտապում, իսկ եթէ գիւղացին նոյն
իսկ այդ ընկն էլ անէ, մի և նոյն է նա ոչինչ չի
տանի, որովհետեւ գտնաբանը անփոփոխ գործը վրձ-
նում է յօգուտ կապալաւում, որ կարողանում է վա-
ղորդող դատաւորին աւանդական բախշիլը: Բնա-
կանաբար քանի որ այս սխառեմը չի վերացվել, քա-
նի որ գիւղացին համոզված չի լինի, որ իրան չեն
կորոպտի օրէնքի իրաւ հիման վրա, մինչև այդ խա-
ղաղութիւն չի լինի ոչ Մակեդոնիայում, ոչ Հայաս-
տանում: Մասնաւորապէս այս հարցը հասունացել է
ժամանակը Մակեդոնիայի համար: Եթէ Եւրօպան
մի անգամ էլ թող կը տայ, որ մակեդոնացի գիւ-
ղացիների աշխատանքով հարստանալու թիւրք կապա-
լաւումները, աւելի վատ քանիք պէտք է սպասել:

Տասնամորդական սխառեմը, մանաւոր կա-
պալաւումները շատ անգամ են նկարագրված,
նոյն իսկ թօմաս Էֆենդիների նման տիպեր
էլ են տուել զրաւանութեան: Շատ բան է աս-
ված, շատ բան է գրված. բայց սխառեմը մը-
նում է, որովհետեւ ասիական բարբարոս ան-
շարժութիւնը ուրիշ սխառեմ գտնել չէ կարո-
ղանում: Եւ որովհետեւ անկարող ազգերը խա-
մակաւորութեան տակ են առնվում, այդ պատ-
ճառով էլ Եւրօպական պետութիւնները, ինչ-
պէս հաղորդում է գերմանական լրագիրը,
ծրագրել են մի թեթիւ ըէֆօրմ:

Հասկանալով այդ բոլորը, ասում է նա, պետու-
թիւնները արդէն մշակել են տասնամորդական սխա-
ռեմի բարեփոխութեան մի նախագիծ և առաջարկել
են Բ. Դրան: Բարեփոխութեան էութիւնն այն է, որ
համայնքը վճարում է կառավարութեան տասնամորդի
գումարը փողով և այդ գումարը բաժանում է ինքը
իր անդամների մէջ, չը դիմելով կապալաւումների օգ-
նութեան: Մնում է սպասել, թէ ինչպէս կը վերա-
բերվի Բ. Դուրը այդ ծրագրին:

Այս, դա է մեծ հարցը:

Պետական խորհուրդը, ինչպէս յայտնի է,
բացառեց, որ ոչ ոք չէ կարող արգելել որ
տօն օրերին մարդիկ աշխատեն: Այս առիթով

պէս, Տասն-Կարի Տիբեթում տիրապետող ներ-
կայ կրօնի նախահայրն է եղել, որովհետեւ նա
է վերանորոգել լամաների տապալված հիւ-
րաբխիւն և որոշել կրօնական կուլտի արտա-
քին ձեւերը, նա է սահմանել, որ հոգեւորական-
ները պատկերելու իրաւունք չունենան, նա է
կերականութեան անունը իրաւունքները
ստեղծել, հետեւելով տեղական վարդապետու-
թեանը, թէ միայն բարեպաշտներն են կարող
իրանց մէջ մարմնացնել Բուդդային:

Դաւանաբանութեան մէջ Բուդդան հասա-
րակ մարդ է, այլ մարդացած աստուածու-
թիւն: Հէնց ներկայումս էլ աւելի բարեպաշտ
մարդիկ իրանց անարատութեամբ կարող են
աստուածութեան արժանանալ: Եւ մահից յե-
տոյ դարձեալ վերածնվել և մարդկային պատ-
կիւ ստանալ: Այդ տեսակ սուրբ մարդիկ երբ
միտնում են, մի քանի ժամանակից յետոյ նը-
բան հոգին երևում է մի որ և իցէ մասնակի
մէջ, որը և սկսում է յայտնի հրաշքերի մի-
ջոցով երևան հանել իր աստուածութիւնը:
Ներկայումս բուդդայական աշխարհում աս-
տուածութեամբ մարմնացած մի քանի մասնակ-
ներ կան, որոնք որպէս սուրբեր, երկրպա-
գութեան և ուխտագնացութեան առարկայ են
դարձել: Ահա դալայ-լամայի թեկնածուները
այդ մասնակներն են: Բաւական տարօրինակ
է, որ այս կենդանի աստուածները աւելի նը-
շանակութիւն ունեն, քան թէ նրանց նախա-
նայր Տասն-Կարէն, որը թէև շարունակում է
կենդանի մնալ, բայց և այնպէս երկրորդական
դեր է կատարում, որովհետեւ առաջին դերը
Լիասի ներկայ դալայ-լամային է պատկանում,
որը մարմնացած Պաղմապալի պատմական
սուրբն է—այն սուրբը, որ Տասն-Կարից շատ
առաջ բուդդայականութիւն է մտցրել Տիբեթ:

Ինչպէս հրճանքը սպասում են մասնային,
տիբեթցիները նոյնպէս հեռու ապագայում
սպասում են Բուդդային:

Դալայ-լաման երկրի միապետն է թէօկրա-
տիական ամենաթիւնը իրաւունքներով:

Տիբեթան

